

Tidsobestämt frihetsberövande såsom reaktionsform mot lagöverträdare.

Av professor IVAR STRAHL, Uppsala.

I Sverige ådömas de vanliga frihetsstraffen, fängelse och straffarbete, alltid på viss tid eller, såsom kan förekomma beträffande straffarbete, på livstid. De räknas därför som tidsbestämda, ehuru tiden för anstaltsvistelsen under vissa förutsättningar förkortas genom villkorlig frigivning. Såsom frihetsberövande påföljder på obestämd eller relativt obestämd tid räknas däremot ungdomsfängelse, förvaring och internering. Varaktigheten av frihetsberövandet är vid dessa påföljder icke bestämt i domen utan bestämmes först under anstaltsvistelsen med iakttagande av ett minimum och i vissa fall även maximum som är bestämt i lagen eller i domen. Det straffrättsliga reaktionssystemet innehåller således dels tidsbestämda straff, nämligen de sedan gammalt bestående straffen fängelse och straffarbete, dels de tre tidsobestämda påföljderna ungdomsfängelse, förvaring och internering. Dessa, av vilka ungdomsfängelse i lagen betecknas såsom straff ehuru det till sin natur snarare i likhet med de båda andra är en skyddsåtgärd, ha införts under 1920- och 30-talen i avsikt att för vissa kategorier av lagöverträdare få tillgång till påföljder som vore bättre lämpade för dem än de vanliga straffen.

Lagöverträdare kunna emellertid underkastas andra frihetsberövande åtgärder på obestämd tid än de nu nämnda. Socialvård och medicinalvård innefatta nämligen vissa sådana åtgärder vilka komma till användning beträffande kriminella ehuru de ej äro avsedda utslutande eller ens företrädesvis för sådana.

I samband med åttalseftergift för en ung lagöverträdare kan denne sålunda enligt barnavårdslagen överlämnas till skyddsuppfostran, vilken kan verkställas i anstalt.

I villkorlig dom kan likaledes ske ett överlämnande till skyddsuppfostran, och i samband med villkorlig dom kan även anordnas intagning i allmän alkoholistanstalt enligt alkoholistlagen eller i sinnessjukhus enligt sinnessjuklagen.

De som på grund av själslig abnormitet av domstol förklaras fria från ansvar skola intagas i sinnessjukhus enligt sinnessjuklagen, om de i det infordrade läkarutlåtandet förklaras vara i behov av sådan vård, och de kunna eljest, om alkoholistlagens förutsättningar äro uppfyllda, enligt beslut av länsstyrelsen intagas i allmän alkoholistanstalt.

Som förutsättningarna för användande av skyddsuppfostran, alkoholistvård eller sinnessjukvård äro lika för kriminella och icke krimi-

nella och även vårdens yaktighet på det hela taget i princip är obeoende av om brott förövat, synes det icke påkallat att här närmare ingå på dessa åtgärder.¹⁾

Ungdomsfängelse.

Ungdomsfängelse infördes, närmast efter dansk förebild, genom den alltjämt gällande lagen därom av den 15 juni 1935, vilken trädde i kraft den 1 januari 1938.²⁾

Det är avsett för lagöverträdare som vid domens meddelande fyllt 18 år men som, vid brottets begående, icke fyllt 21 år. I fråga om brottets grovhet förutsattes, att fängelse eller straffarbete ingår i straffskalan och att skalans minimum icke är så högt som fyra år eller mera. Äro dessa förutsättningar uppfyllda, skall enligt lagen dömas till ungdomsfängelse „där brottets beskaffenhet samt den brottsliga personliga utveckling, vandel och levnadsomständigheter i övrigt giva skäligen anledning antaga, att han är i behov av och mottaglig för sådan fostran och utbildning som avses med ungdomsfängelse, samt med hänsyn till sålunda och eljest föreliggande förhållanden ungdomsfängelse finnes lämpligare än annat straff.“

Den som dömts till ungdomsfängelse må kvarhållas i anstalt högst fyra år. Förrän ett år förflutit må utskrivning ej ske med mindre särskilda skäl äro därtill. Utskrivning kan vara slutlig men sker i regel på prov, villkorlig utskrivning. Den som utskrivits på prov skall stå under tillsyn och kan bli föremål för föreskrifter under tillsynstiden. Han kan ånyo intagas i anstalt, om han under tillsynstiden övertygas om brott eller befinnes bryta mot föreskrifterna. Tillsynstiden må ej sträckas utöver den tid den dömda kunnat kvarhållas i anstalt och får ej vara längre än två år.

Om utskrivning, tillsyn, föreskrifter och återintagning på grund av överträdelse av föreskrifter beslutar en för hela riket gemensam nämnd, ungdomsfängelsenämnden, i vilken ingår minst en domare eller förutvarande domare, en läkare och en ledamot med särskild erfarenhet i uppfostringsfrågor.

Antalet nyintagna i anstalt för ungdomsfängelse var störst under krigsåren. Högsta antalet, 268, nåddes 1943. Därefter har det sjunkit.

¹⁾ En redogörelse för skyddsåtgärder, i vid bemärkelse, i aderton länder och en komparativ analys av instituten finnes hos *Ancel, Les mesures de sûreté en matière criminelle, Rapport présenté au nom de la Commission spéciale d'études de la Commission internationale pénale et pénitentiaire*, Melun 1950.

I den mån de statistiska uppgifterna i det följande icke hämtats från officiellt tryck eller angivna källor ha de erhållits genom välvilliga upplysningar av amanuensen *Ulla Åkersten*, byråchefen *T. Eriksson*, förste byråsekreteraren *Torgny Lindberg*, sekreteraren *H. Tibbling* och direktören *G. Rudstedt*.

²⁾ En ingående framställning av institutet ungdomsfängelse lämnas i ungdomsanstaltsutredningens betänkande „En anstalt för svårbehandlade“, statens offentliga utredningar 1950:47.

År 1950 nyintogos 153, därav 149 män och 4 kvinnor. Samma år intogos 147 män och 4 kvinnor i åldern mellan 18 och 21 år för att undergå fängelse eller straffarbete.

När ungdomsfängelse infördes i svensk rätt, var avsikten att åstadkomma möjlighet till en behandling i anstalt av unga lagöverträdare, vilken skulle vara bättre än den som kunde anordnas efter dom till fängelse eller straffarbete. Man anmärkte mot dessa frihetsstraff, att de vore alltid tidsbestämda, ofta kortvariga och icke förenade med eftervård. För att avhjälpa de båda förstnämnda av dessa brister stadgades om ungdomsfängelse, att den intagne ej finge utan särskilda skäl utskrivnas förrän efter ett år och att han kunde kvarhållas i anstalt ända upp till fyra år. Man tänkte sig vidare, att den myndighet åt vilken utskrivningsärendena anförtroddes, den centrala ungdomsfängelsenämnden, skulle inom angivna gränser rätta utskrivningen efter resultatet av behandlingen i varje särskilt fall. Den jämförelsevis långa anstaltstiden motiverades med den uppfostran och utbildning man därunder skulle giva den intagne. För verkställigheten av ungdomsfängelse inrättades en anstalt, Skenäs, efter vad man ansåg lämpligast från uppfostrings- och utbildningssynpunkt. Anstalten gjordes öppen. Den skulle icke likna ett fängelse av hävdvunnen typ, och man föreställde sig, att olägenheterna av en lång anstaltsvistelse skulle mildras genom beskaffenheten av livet i anstalten. Ungdomsfängelse var enligt den ursprungliga tankegången en förmån. Denna skulle förbehållas de mera lovande bland de unga lagöverträdarna, vilka kunde antagas komma att tillgodogöra sig den avsedda fostran och utbildningen; man kallade dem med ett danskt uttryck „raske drenge“.

Verkligheten, sådan den är nu, avviker betydligt från vad man avsåg.

Klientelet är mycket sämre än det man från början tänkte sig. Det befanns snart önskvärt, att även undermåliga finge komma i åtnjutande av den nya behandlingsformen. Med stöd av riksdagen och högsta domstolen övergick praxis till att använda ungdomsfängelse även för unga med prononcerad asocialitet, med eller utan psykiska rubbningar. De som inge goda förhoppningar erhålla i stället i stor utsträckning villkorlig dom.

Enligt ungdomsanstaltsutredningens betänkande „En anstalt för svårbehandlade“ (SOU 1950:47) visar en år 1950 gjord undersökning, att antalet elever som förut helt undgått samhällsingripande utgör endast ett par procent. Halva antalet har tidigare varit föremål för anstaltsbehandling av något slag, i regel ungdomsvårdsskola tillhörande den sociala barna- och ungdomsvården. Villkorlig dom, varning av barnavårdsnämnd och åtalseftergift, tämligen ofta ej endast en av dessa åtgärder, ha tidigare förekommit i respektive $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{5}$ och $\frac{1}{3}$ av fallen. Hälften av eleverna ha vid undersökningen röjt grava tecken på asocialt levnadssätt, oftast spritmissbruk. Sådant har kunnat konstateras i $\frac{1}{3}$ av fallen. Enligt undersökningen nå $\frac{2}{3}$ icke upp till den för åldern normala psykiska mognaden. Drygt $\frac{1}{3}$ har visat sig trög och passiv och likaledes $\frac{1}{3}$ betecknas i undersökningen som irriterad.

Rubbningar i känslolivet förekomma hos $\frac{3}{4}$ och utgöra enligt undersökningen det kanske mest markanta personlighetsdraget hos klientelet. Detta omfattar till stor del mer eller mindre svårt psykiskt sjuka eller skadade. Begåvningsutrustningen synes emellertid vara tämligen ordinär med undantag för den språkliga begåvningen, vilken hos klientelet, såsom helhet betraktat, är klart underutvecklad.

Enligt undersökningen har nära hälften av klientelet vuxit upp i storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö och ytterligare $\frac{1}{3}$ i andra städer. Över hälften har haft „trasiga“ hem. Det är i stor utsträckning fråga om barn som fötts i utomäktenskapliga förbindelser eller om skilsmässobarn, som växt upp tillsammans med den ena, i regel förvärvsarbetande, föräldraparten. Åtskilliga ha ryckts mellan olika fosterhem. Trångboddheten är påfallande. Allvarliga penningbekymmer och spritmissbruk ha färgat hemmiljön i omkring $\frac{1}{3}$ av fallen. I nästan halva undersökningsgruppen har bristande tillsyn klart dokumenterats. Uppfostringsmiljön har i mycket stor utsträckning präglats av slapphet och resignation. I ett icke ringa antal fall har i stället förekommit hård behandling av barnet. Endast $\frac{1}{10}$ har levat under villkor som uppfyllt elementära krav på en omvårdnad om barn.

Behandlingen i ungdomsfängelse sker till mycket stor del i slutna anstalt. Av de manliga eleverna voro den 1 november 1951 110 intagna i slutna anstalt, endast 81 i öppen. Av de i slutna anstalt intagna befunno sig emellertid 23 i mottagningsanstalten och 9 på sjukavdelning, varför antalet i övriga slutna anstalter var 78. Dessa slutna anstalter, en i Uppsala och en i Ystad, och även mottagningsanstalten, i Nyköping, äro gamla cellfängelser, vilka något omändrats samt försatts med verkstäder och ett område för utomhusvistelse. Detta är vid mottagningsanstalten helt litet men vid de båda andra tämligen stort och innehåller bl. a. trädgård. Dagrums saknas i Uppsala och Nyköping, varför de intagna äro hänvisade till att under fritid inomhus vistas i sina celler eller i korridorer.

Ett övergångshem med 10 platser finns, Björkahemmet, och ett annat med 15 platser skall tagas i bruk inom kort, Hildero. I ungdoms-anstaltsutredningens nyss anförda betänkande föreslås inrättande av en anstalt för svårbehandlade, tills vidare kallad Roxtuna, och vissa medel ha anslagits för att påbörja inrättandet av en sådan anstalt.

Yrkesutbildning ges i verkstadsarbete av olika slag, jordbruk och trädgårdsskötsel. Skolundervisning förekommer. Något mål, såsom avläggande av examen eller genomgående av någon viss kurs, uppställs dock icke för eleverna.

Platserna i verkstäderna, ett 80-tal platser, äro alltför få för att kunna mottaga all stadsungdomen. I icke ringa utsträckning hänvisas denna till jordbruk. Sådant förekommer emellertid blott på Skenäs. Denna anstalt, vars kapacitet är 90 platser, har 25 platser i jordbruket och lika många i verkstäderna. Över huvud funnos vid ingången av år 1952, om övergångshemmet ej medräknas, c:a 120 platser för yrkesutbildning. Medelbeläggningen var 1950 185 elever. Det händer mera

sällan, att elev efter provutskrivning fortsätter i ett yrke vari han utbildats. Kontinuiteten i behandlingen rubbas genom talrika flyttningar mellan anstalterna.

Anstaltstidens längd har i praxis blivit tämligen oberoende av behandlingens resultat. Det stora flertalet utskrivs nämligen efter ungefär ett år. Endast så till vida synes behandlingsresultatet inverka som utskrivning, om ock mera undantagsvis, förekommer före ettårstidens utgång vid särdeles gott uppförande och däremot grov misskötsamhet föranleder förlängning av anstaltstiden utöver ett år. I sistnämnda hänseende har rymning eller rymning förenad med brott ansetts böra föranleda förlängning med någon månad efter en rätt schematisk bedömning. Dagen för utskrivningen rättas också i viss mån efter placeringsmöjligheterna. I verkligheten är alltså tiden för ungdomsfängelse i huvudsak bestämd redan i och med domen, nämligen till omkring ett år med små variationer, väsentligen beroende på uppförandet under anstaltstiden.

Medan ungdomsfängelse sålunda blivit något i väsentliga avseenden helt annat än man avsåg då man införde institutet, har sedan dess även de tidsbestämda straffen fängelse och straffarbete, undergått betydande ändringar. Öppen anstaltsvård har införts i stor utsträckning och behandlingen skall numera, med uteslutande av alla affliktiva moment, från början inriktas på fångens resocialisering.

Enligt 1945 års lag om verkställighet av frihetsstraff m. m. skall sålunda fängelsefånge undergå sitt straff i öppen anstalt, såframt det ej med hänsyn till hans ålder, hälsotillstånd eller tidigare vandel, förefintlig möjlighet att bereda honom arbete eller förhållandena i övrigt måste anses olämpligt. Den som dömts till straffarbete skall visserligen börja undergå straffet i slutan stalt men, om han vid verkställighetens början ej fyllt 25 år, bör han enligt lagen, såframt ej annat föranledes av hänsyn till hans yrkesutbildning eller andra särskilda skäl, så snart ske kan överföras till öppen anstalt. De som äro i åldern mellan 18 och 21 år men icke dömas till ungdomsfängelse utan till fängelse eller straffarbete skola alltså regelmässigt undergå straffet i öppen anstalt. Så sker emellertid i praktiken endast i ringa utsträckning; de flesta anses alltför opålitliga.

För behandlingen av de till fängelse eller straffarbete dömda gäller vidare enligt lagen, att de skola sysselsättas med lämpligt arbete och i övrigt erhålla sådan behandling att deras anpassning i samhället främjas. I de öppna anstalterna förekommer därför arbete i verkstäder, jordbruk, skogsbruk m. m. Även handledning i förekommande yrken och teoretisk undervisning förekomma. Vad som må brista i dessa stycken är att tillskriva svårigheten att i praktiken genomföra lagstiftningens intentioner. Lagens mening är, att en ung fängelse- eller straffarbetsfånge skall erhålla fostran och utbildning i anstalten i den mån anstaltstiden medger detta.

Genom tillkomsten av 1943 års lag om villkorlig frigivning och den ungefär samtidigt upprättade organisationen av skyddskonsulenter

och skyddsassistenter har vidare eftervården för dem som dömas till fängelse eller straffarbete betydligt förbättrats. Villkorlig frigivning skall numera nästan utan undantag obligatoriskt ske, när någon som dömts till fängelse eller straffarbete på sex månader eller mera avtjänat $\frac{5}{6}$ av straffet, och kan ske redan efter $\frac{2}{3}$ av strafftiden om den dömda undergått straff i åtta månader. Villkorligt frigivna ställas i regel under tillsyn under prøvotiden och kunna få föreskrifter för sin livsföring under denna. Skyddskonsulenterna och skyddsassistenterna ha till uppgift bl. a. att vara verksamma för eftervård av villkorligt frigivna och att lämna även sådana som frigivits icke villkorligt hjälp och stöd om de det begära.

Under sådana förhållanden reduceras väsentligt skillnaden mellan å ena sidan ungdomsfängelse, å andra sidan fängelse och straffarbete.

En viktig olikhet kvarstår med avseende å tiden. Längden av fängelse eller straffarbete bestämmes i domen med hänsyn främst till brottets beskaffenhet. För ungdomsfängelse är tiden däremot i praktiken som nämnt ungefär ett år, vilket i allmänhet är avsevärt längre.

En annan skillnad består däri, att ungdomsfängelseelev regelmässigt utskrivs allenast villkorligt, varför han efter anstaltsvistelsen blir underkastad en prøvotid som icke skulle ha kommit till stånd om han dömts till fängelse eller straffarbete på kortare tid än sex månader. Om återintagning sker, är den förnyade anstaltsvistelsen till sin längd begränsad endast av den förut nämnda fyraårstiden. Det finns därför större möjligheter än efter villkorlig frigivning från fängelse eller straffarbete att avpassa den nya anstaltstiden efter behovet i det särskilda fallet av ytterligare anstaltsvistelse. Oftast sker återintagning med anledning av brott. År 1948 återintogos 46 jämlikt beslut av ungdomsfängelsenämnden på grund av ohörsamhet mot meddelade föreskrifter eller på grund av brott, år 1949 31, år 1950 27. Jämlikt domstols beslut i mål om nytt eller nyupptäckt brott återintogos dessa år respektive 13, 7 och 5. De enligt beslut av nämnden återintagna tillsägas vanligen, att de få tänka sig en förnyad anstaltstid av sex månader, men bruka utskrivas tidigare, ofta efter ungefär tre månader. Tiden varierar emellertid rätt mycket, beroende bl. a. på det brott som må ha föranlett återintagningen.

Huruvida ett års behandlingstid är den lämpligaste kan vara föremål för tvivel. Vid ungdomsfängelselagens tillkomst var icke avsett att skapa en behandlingsform med en anstaltstid av ett år, och det saknas i själva verket, såvitt man kan finna, varje belägg för att det klientel som nu dömes till ungdomsfängelse skulle vara i behov av en anstaltsbehandling av just ungefär ett år. Veterligen har ingen ens påstått detta.

Att den legala minimtiden har kommit att bliva den normala tiden är emellertid förklarligt med hänsyn till det sätt varpå behandlingen bedrivs.

En omständighet som härvid är att taga i betraktande är den vidsträckta användningen av slutna anstalter. Vare sig denna varit för-

anledd av platsbrist, såsom tidvis hänt, eller av önskan att placera den oroliga delen av klientelet på ett mera betryggande ställe än en öppen anstalt med dess större möjligheter till rymning, har det naturligt nog företrädesvis varit de från ordningssynpunkt sämsta elementen som överförts till slutna anstalter. Att i dessa gamla, låt vara nödortfött moderniserade, fängelser åstadkomma en behandling som verkligen vore av värde för resocialisering av det till stor del svårt miljöskadade klientel som samlats där har emellertid förefallit hoppöst. Det har därför ansetts riktigt att i regel utskryva dessa intagna så snart det enligt lag varit möjligt, med de modifikationerna likväl som föranletts framför allt av anstaltsdisciplinära skäl eller av önskan att icke låta brott under behandlingstiden bli ostraffade. Men det har under sådana förhållanden icke ansetts tillbörligt eller lämpligt att kvarhålla eleverna i de öppna anstalterna längre.

En sådan schematisk och därför såsom relativt rättvis uppfattad utskrivningspolitik är dessutom betydligt lättare att tillämpa än en som rättar sig efter det individuella behandlingsbehovet. Behandlingen torde varken i de öppna eller de slutna anstalterna inbjuda till en utskrivningspraxis av det senare slaget. För att man med framgång skall kunna i varje särskilt fall rätta utskrivningen efter behandlingsbehovet, förutsättes nämligen, att tiden användes för en intensiv behandling och att denna sker med noggrant aktgivande på framstegen i varje särskilt fall.

Såsom förhållandena beträffande ungdomsfängelse nu äro, råder bland eleverna ett utbrett och befogat missnöje. Det uppges ofta, att missnöjet har sin grund i elevernas ovilja mot att vara dömda till ett tidsobestämt frihetsberövande. Åsikten saknar icke fog. Ty dels uppfatta de intagna nog möjligheten att genom dåligt uppförande få sin anstaltstid förlängd såsom en risk vilken de helst ville slippa, dels äro de liksom fångar i allmänhet, och f. ö. även värnpliktiga, angelägna om att kunna se fram mot en viss dag då frihetsinskränkningen skall vara slut. Men något mera allvarligt lidande kan obestämdheten i fråga om längden av ungdomsfängelse icke tillfoga dem, eftersom de väl veta att de, om de någorlunda sköta sig, så gott som säkert bli utskrivna efter ungefär ett år.

Av mycket större betydelse än frihetsberövandets obestämdhet, vilken är mycket begränsad, är säkerligen dess längd. Man må icke förtänka de intagna, om de finna det svårt att acceptera att de skola vara berövade friheten under ett år medan andra som begått liknande brott erhålla ett betydligt kortvarigare fängelse- eller straffarbetsstraff. Om behandlingen i anstalterna för ungdomsfängelse förr var så mycket mildare att den i de intagnas tycke kunde uppväga olikheten i fråga om tid, så gäller detta i allt fall ej numera. Såsom förut omtalats, är den tvärtom genom att den i stor utsträckning försiggår i slutna anstalt för många hårdare. Icke heller torde ungdomsfängelseeleverna i allmänhet finna, att de ha nytta av den längre tiden för sin utbildning.

Tecken på svårigheten att få eleverna att acceptera de former under

vilka ungdomsfängelse för närvarande tillämpas äro de delvis svårartade uppträden som tid efter annan ha förekommit i de slutna ungdomsanstalterna samt de talrika rymningar som äga rum såväl från de öppna som från de slutna anstalterna. Rymningarna äro relativt flest från de förra. År 1948 förekommo sålunda 96, 1949 118 och 1950 81 rymningar från de öppna anstalterna där medelbeläggningen då var respektive 79, 82 och 90, under det att antalet rymningar från de slutna anstalterna 1948 var 53, 1949 60 och 1950 54 vid en medelbeläggning av respektive 102, 83 och 95. Under 1951 torde rymningarnas antal ha nedgått.

Att rymningar förekomma får man visserligen räkna med såsom en ofrånkomlig följd av att man över huvud omhändertager ett svårfostrat ungdomsklientel i anstalt och av omsorg om behandlingens resultat icke vidtager stränga bevaknings- och säkerhetsanordningar. Men den omfattning som rymningarna tagit inger betänkligheter, så mycket mer som rymning ofta är förknippad med ett eller flera nya brott. Vid de 178 rymningarna under 1949 var det endast i 46 fall (26 %) som den avvikne icke veterligen begick brott under rymningen. Den som rymmer begränsar sig f. ö. ofta icke till att taga det nödvändiga för flyktens genomförande utan tillgriper eller förstör hänsynslöst vida mera, möjligen som en reaktion mot den påtvungna anstaltsbehandlingens eller som ett uttryck av trots eller missnöje med förhållandena över huvud. Att rymningarna därför äro en plåga och en fara för befolkningen i anstalternas närhet säger sig självt, men därtill kommer, vilket också bör beaktas, att rymningar i förening med brott äro ägnade att hos rymningarna, och genom det intresse de väcka hos kamraterna i viss mån även hos dessa, minska hämningarna mot brott.

I ett yttrande av ungdomsfängelsenämnden den 28 februari 1950, från vilket sist anförda siffror äro hämtade, uppgives att risken för rymning under ett år, avvikande under permission här inräknat, för de under 1948 nyintagna uppgick till 54 %, risken för rymning jämte brott till 46 %. Dessa siffror innebära, att av 10 pojkar som intagas i ungdomsanstalt minst 5 kunna beräknas rymma inom ett år från intagningen och att minst 4 av dessa kunna beräknas begå brott under rymning. Det upplyses vidare, att 3 av de avvikna föröva tillgrepp av motorfordon, ensamt eller i förening med stöld, medan den fjärde begår stöld.

Om resultatet av ungdomsfängelsebehandlingen finnas vissa uppgifter i en utredning av *G. Dahlberg* och *Torgny Lindberg*, vilken såsom bilaga är fogad vid strafflagberedningens Betänkande angående verkställigheten av frihetsstraff m. m. (SOU 1944:50 s. 364 f). Från ungdomsfängelsenämndens berättelse för år 1943 äro där antecknade vissa procenttal för frekvensen av återfall i brott, vilket föranlett intagning i fångvårdsanstalt eller straffriförklaring, under de första tre åren efter utskrivning på prov från ungdomsfängelse. Enligt dessa förhåller det sig i genomsnitt så, att om 100 elever provutskrivnas, 43 av

desa skulle, om icke dödsfall och andra avgörande hinder mot återfall komme i vägen, återfalla inom tre år.

Procenttal för återfallsfrekvensen vid vissa andra behandlingsformer skola meddelas nedan s. 44 f.

Förvaring och internering.

Förvaring och internering infördes 1927. Numera regleras de av lagen den 18 juni 1937 om förvaring och internering i säkerhetsanstalt.³⁾

Den tanke som förestavade införandet av dessa påföljder var, att de tidsbestämda frihetsstraffen icke vore ändamålsenliga beträffande brottslingar vilkas kriminalitet vore vad man kallade kronisk. Framför allt ansågs önskvärt att kunna kvarhålla sådana brottslingar i anstalt längre än om de bleve dömda till ett tidsbestämt straff. Man ansåg också, att anstaltstiden ej borde bestämmas på förhand, i domen, utan under loppet av anstaltsvistelsen och med hänsyn tagen till resultatet av behandlingen. Man anförtrodde därför åt en central nämnd, interneringsnämnden, med en domare och en läkare bland ledamöterna, att besluta angående utskrivning av de ifrågavarande intagna. Det ansågs vidare angeläget, att utskrivning i regel skulle ske på prov med tillsyn under prøvotiden. Anstaltsvistelsen borde icke formas såsom ett straff utan innehålla endast så mycket av „straffelement“ som vore nödvändigt för att hindra den dömda att återtaga sin frihet. Hänsyn borde vid behandlingen också tagas till att många bland de intagna vore psykiskt defekta.

Klientelet skildes i två grupper. För psykiskt onormala anordnade man förvaring med mindre stränga förutsättningar i fråga om kriminell belastning, för normala som kvalificerat sig såsom utpräglade återfallsförbrytare internering. Onormal sinnesbeskaffenhet och höggradig recidivism uppställdes alltså som alternativa förutsättningar för omhändertagande på obestämd tid.

Enligt 1937 års lag, med de ändringar denna undergått, förutsättes för dom till förvaring, *att* den tilltalade vid brottets begående var och fortfarande är av sinnesbeskaffenhet som avviker från det normala (ehuru han icke är straffri på grund av psykisk abnormitet), *att* han på grund av sin sinnesbeskaffenhet måste antagas vara oemottaglig eller föga mottaglig för straff, *att* han med hänsyn till den ådagalagda brottsligheten samt på grund av i målet förebragt utredning angående hans sinnesbeskaffenhet och föregående vandel är att anse såsom vådlig för annans säkerhet till person eller egendom *samt att* å brottet enligt lag kan följa straffarbete eller, i fråga om sedlighetsbrott, straffarbete eller fängelse.

För internering förutsättes, *att* den tilltalade tidigare dömts till

³⁾ Förvaring och internering behandlas av *Beckman*, Studier över brottsligheten och dess bekämpande i Sverige, Sthlm 1947, och *Brandt* i denna tidskrift 1949 s. 204.

straffarbete eller förvaring och att han därefter för brott som begåtts efter det förra ånyo dömts till sådan påföljd genom dom som är laga kraftvunnen, *att* han undergått straffarbete eller förvaring i sammanlagt minst fyra år, *att* han därefter inom viss tid begått brott varå enligt lag kan följa straffarbete *samt att* han på grund av utredning angående hans sinnesbeskaffenhet och övriga i målet upplysta förhållanden måste antagas icke komma att låta sig rätta genom straff och är att anse såsom vådlig för annans säkerhet till person eller egendom. Kan den tilltalade dömas till förvaring, får han ej dömas till internering.

Innan domstol dömer till förvaring eller internering, har den att inhämta yttrande i frågan från interneringsnämnden. Regelmässigt underkastas den tilltalade sinnesundersökning enligt sinnessjuklagen. När förvaring eller internering ådömes, skall domstolen i domen med hänsyn till brottets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt bestämma en minsta tid före vars utgång den dömde icke må utskrivas. Minsta tiden skall bestämmas vid förvaring till lägst 1 och högst 12 år och vid internering till lägst 5 och högst 15 år. Har minsta tiden för förvaring bestämts till ett år, skall den förvarade utskrivas på prov senast efter fyra år, såframt ej särskilda skäl äro däremot. I övrigt är varaktigheten av förvaring och internering uppåt obegränsad.

Med iakttagande av dessa tidsgränser har interneringsnämnden att besluta om utskrivning. Ingen får utskrivas så länge han är att anse som vådlig för annans säkerhet till person eller egendom; sedan minsta tiden gått till ända, må dock den som befinnes vara i varaktigt behov av vård på sinnessjukhus oavsett sin vådlighet slutligt utskrivas för att intagas på sådant sjukhus.

Utskrivning är antingen på prov, villkorlig utskrivning, eller slutlig. Den som utskrives på prov, vilket är det vanliga, skall stå under tillsyn och vara underkastad föreskrifter för sin livsföring under tillsynstiden. Visar den som är utskriven på prov tredska att efterkomma föreskrifterna eller finnes han på grund av sitt uppförande eller eljest vara vådlig för annans säkerhet till person eller egendom, må nämnden besluta att han skall återhämtas.

Tillsynen över en på prov utskriven skall fortfara under minst tre år. Nämnden har att pröva om den skall sträckas längre. Den skall upphöra efter fem år, såvida icke den utskrivne blir dömd till fängelse eller straffarbete.

Enligt en bestämmelse, vilken ännu icke någon gång kommit till tillämpning, kan under vissa förutsättningar en person som undergår straffarbete, fängelse eller ungdomsfängelse få påföljden ändrad till förvaring. Det förutsättes bl. a., att han finnes vara av sinnesbeskaffenhet som avviker från det normala och att det på grund härav och med hänsyn till omständigheterna i övrigt måste antagas att han efter frigivning från det ådömda straffet skall bliva vådlig för annans säkerhet till person eller egendom.

Arliga antalet för förvaring nyintagna har småningom stigit. Ännu i

mitten av 1930-talet uppgick det till allenast ett tjugotal. Numera, efter en utvidgning av indikationerna vilken trädde i kraft med ingången av år 1946 och en samtidig begränsning av området för straffrihet på grund av själslig abnormitet, uppgår det till ett hundratal. 1950 nyintogs för förvaring 99 män, däremot ingen kvinna.

Internering förekommer i allmänhet endast i ett eller annat fall årligen. År 1950 nyintogs ingen för internering.

Till jämförelse må nämnas, att år 1950 antalet män som intogs för att undergå fängelse eller straffarbete på ett år var 436, på tid över ett år 125. För kvinnor voro motsvarande tal 13 och 2.

T. o. m. år 1950 ha för förvaring nyintagits 1263 män och 23 kvinnor, för internering 83 män och ingen kvinna. Av de under åren 1948—1950 för förvaring nyintagna 303 personerna voro 2 under 21 år, 36 mellan 21 och 25 år samt 14 över 50 år.

Den i domen bestämda minsta tiden för förvaring var bland de 1948—1950 nyintagna för 96 ett år, för 33 över ett år men mindre än ett år sex månader, för 62 ett år sex månader, för 12 längre än denna tid men kortare än två år, för 57 två år, för 26 mer än två men högst tre år samt för 17 mer än tre år.

För förvaring och internering finns en modern anstalt, Hall, med en sluten och en öppen avdelning. Mer än hälften av klientelet är emellertid (november 1951) intagen i gamla cellfängelser, särskilt i Norrköping, Kalmar och Karlstad, vilka nödortfigt moderniserats. Vissa kolonier användas även.

I åtskilliga hänseenden ha förvaring och internering utvecklats till något annat än man tänkte sig vid påföljdernas införande.

Det framgår av de anförda siffrorna, att internering kommit till ringa användning. Förklaringen ligger i att de som äro recidivister i sådan grad att de uppfylla förutsättningarna för internering nästan alltid ansetts uppfylla förutsättningarna även för förvaring, som i så fall enligt lagen skall ha företräde. Sedan det efter lagändring 1945 för förvaring med avseende å sinnesbeskaffenheten allenast fordras att den avviker från det normala, är det än svårare än tidigare att finna att en recidivist som uppfyller förutsättningarna för internering är till sin sinnesbeskaffenhet sådan att han icke kan dömas till förvaring.

Antagligen skulle internering ännu mera sällan komma i fråga, om icke den uppfattningen framträtt att eftersom interneringsinstitutet finnes det också måste finnas sådana som kunna dömas till internering. Uppfattningen synes inlägga för mycket i den lagstiftning varigenom interneringsinstitutet tillkommit. Det är givet, att man tänkte sig att det skulle finnas ett klientel för institutet, men därav följer icke, att man önskade att lagen skulle tolkas så att den får ett klientel.

Förvaring och internering verkställas i samma anstalter utan åtskillnad i behandlingen. Det anses allmänt, att det icke finns tillräckliga skäl att bibehålla dem som skilda påföljder.

Utvecklingen har alltså lett till att förvaringen undanträngt internering. Förvaringsinstitutet har emellertid självt i mycket blivit olik

vad man från början tänkte sig. Ursprungligen förutsattes för förvaring beträffande sinnesbeskaffenheten, att den var sådan som avsågs i 5:6 strafflagen. Därigenom förbehölls, såsom också angavs i lagens rubrik, förvaring för sådana som ansågos förminskat tillräkneliga. I samband med revisionen år 1945 av tillräknelighetsbestämmelserna utbyttes, såsom nyss antytts, hänvisningen till 5:6 mot den vaga och tämligen lätt uppfyllda förutsättningen att den tilltalade skall vara av sinnesbeskaffenhet som avviker från det normala.

Icke heller den för förvaring uppställda förutsättningen att den tilltalade skall vara oemottaglig eller föga mottaglig för straff och den liknande förutsättningen för internering ha den betydelse för avgränsning av klientelet som från början avsågs.

Av viss vikt i detta hänseende är, att förvaring och internering kommit att i fråga om själva behandlingen väsentligen överensstämma med frihetsstraffen fängelse och straffarbete.

Verkställigheten av de båda frihetsstraffen, vilken f. ö. efter en lång utveckling blivit tämligen ensartad, har nämligen genom 1945 års straffverkställighetsreform mildrats, så att den numera icke avser att tillfoga annat lidande än det som ligger i själva frihetsförlusten. Som riktpunkt för behandlingen framhålles i stället i verkställighetslagen, att den skall vara sådan att de intagnas anpassning i samhället främjas. I verkställigheten av de vanliga frihetsstraffen ingår därför numera icke något „straffelement“ som skulle kunna utrensas från behandlingen av förvarade och internerade.

I själva verket behandlas dessa efter samma principer som fängelse- och straffarbetsfångar. Straffverkställighetslagen har tillämpning även på dem. Endast i mindre väsentliga hänseenden göres i lagen skillnad mellan å ena sidan de tidsbestämda straffen och å andra sidan förvaring och internering.

Likheten sträcker sig så långt, att den öppna anstaltsvård som efter 1945 års reform i stor utsträckning skall komma fängelse- och straffarbetsfångar till del användes även för förvarade och internerade, ehuru dessa enligt 1937 års lag skola vara intagna i vad lagen kallar säkerhetsanstalt. Av de omkring 400 förvarade som i november 1951 funnos i landet vårdades ungefär $\frac{1}{5}$ i öppen anstalt eller anstaltsavdelning. I regel användas inga särskilda behandlingsmetoder för de förvarade och internerade. Speciell läkarvård är icke anordnad för dem.

Behovet av eftervård, vilket anfördes såsom ett skäl för införande av förvaring och internering, är beträffande fängelse- och straffarbetsfångar numera väsentligt bättre tillgodosett än förr, framför allt genom den ovan berörda tillkomsten av regler om obligatorisk villkorlig frigivning och av en skyddskonsulentorganisation.

Att förvaring och internering i fråga om behandlingen skilja sig betydligt mindre från fängelse och straffarbete än man ursprungligen tänkte skulle icke i och för sig behöva hindra att man, såsom lagens ord närmast ange, förbehölle förvaring för sådana som inge små för-

hoppningar om anpassning till ett laglydigt liv. Men småningom har den uppfattningen vunnit insteg, att de förvarade eller internerade icke böra betraktas såsom hopplösa fall. Det har befunnits svårt att icke tillvarataga de möjligheter som förelegat att genom utskrivning och eftervård försöka placera dem i förvärvslivet. Såsom senare skall omtalas, har utskrivningspraxis blivit alltmera liberal. Detta återigen har icke kunnat undgå att inverka så, att det syntts allt mindre angeläget att förbehålla förvaring för fall med verkligt dålig prognos. Och att klientelet förbättrats har varit ägnat att främja den liberala tendensen i fråga om utskrivningarna.

Under sådana förhållanden är det naturligt, att lagens föreskrift att förvaring ej må ådömas med mindre den tilltalade måste antagas vara oemottaglig eller föga mottaglig för straff kommit att mista mycket av sin betydelse. Vid sidan av vådlighetsrekvisitet spelar det liten roll. Det händer emellertid sällan, att någon dömes till förvaring utan att förut ha undergått frihetsstraff. Av de under åren 1948—1950 för förvaring nyintagna 303 personerna hade 287 förut undergått frihetsstraff, de flesta åtskilliga gånger; blott 38 av dem hade undergått ett enda frihetsstraff. Av de övriga hade 7 dömts villkorligt, 2 undergått tvångsuppfostran och en avtjänat förvandlingsstraff för böter. Endast 6 voro förut „ostraffade“.

Även vådlighetsrekvisitet har fått reducerad betydelse, delvis av samma orsaker som rekvisitet straffoemottaglighet. Lagen förutsätter, både för förvaring och internering, att den tilltalade är att anse som vådlig för annans säkerhet till person eller egendom. Vid tillkomsten av förvaringsinstitutet hade man särskilt i tankarna våldsbrottslingar av särskilt farlig typ samt sedlighetsförbrytare och mordbrännare. I verkligheten har institutet kommit att tillämpas företrädesvis beträffande brottslingar som måste anses mycket mindre farliga. Den alldeles övervägande delen av de förvarade utgöres nu av tjuvar, bedragare och andra förmögenhetsbrottslingar. Av de 303 åren 1948—1950 för förvaring nyintagna hade sålunda 222 dömts för tjuvnadsbrott (därav 4 för rån eller rånförsök) 34 för bedrägeri och 18 för annat förmögenhetsbrott. För mord, dråp eller misshandel hade endast 9 dömts, för sedlighetsbrott inklusive våldtäkt 17, därav 5 för koppleri, och för mordbrand ingen. Det är tydligt, att de flesta förvarade icke kunna betraktas som särskilt farliga brottslingar. De äro tjuvar och andra förmögenhetsbrottslingar som genom återfall visat sig svåra att komma tillrätta med.

Det kan ifrågasättas, om icke alla de nu nämnda tre rekvisiten för förvaring — onormal sinnesbeskaffenhet, straffoemottaglighet och vådlighet — i verkligheten till väsentlig del gå ut på ett krav att den tilltalade skall ha genom återfall och helst upprepade sådana givit stöd för en dålig prognos. Utan återfall vågar man sällan antaga, att förutsättningarna för förvaring föreligga, och återfall, som icke kontrasterar mot den brottsliges leverne över huvud, torde i allmänhet vara den

huvudsakliga grund man stöder sig på när man finner de nämnda rekvisiten uppfyllda. Endast sällan dömes en förstagångsförbrytare till förvaring. Det torde då vara fråga om en tilltalad som begått ett svårartat brott vilket i förening med hans beteende i övrigt ger anledning antaga att han är onormal och farlig. Rekvisiten gå på detta sätt över i varandra, och avgörande vikt tillmätas den tilltalades handlingar, främst hans brott.

Den uttunning av rekvisiten som lett till att många förvarade, i själva verket nog de flesta, väl äro besvärliga men icke i sträng mening vådliga har kommit till uttryck i lagstiftningen genom att man år 1945 införde den nu gällande minimitiden av fyra år för dem vilkas minsta tid satts till ett år. Därmed har gjorts en kategoriklyvning inom förvaringsinstitutet — sedan internering visat sig icke ha någon nämnvärd praktisk betydelse vid sidan av förvaring. För de mest godartade bland de förvarade, eller kanske riktigare de som dömts till förvaring på grund av relativt godartad brottslighet, har en maximitid införts. För övriga är förvaringstiden uppåt obegränsad.

Att en maximitid införts för en viss kategori bland de förvarade är icke den enda förändring med avseende å tiden som ägt rum i förhållande till vad man tänkte sig när man införde instituten förvaring och internering. Ett väsentligt skäl för införande av dem var att man ansåg sig behöva kvarhålla det ifrågavarande klientelet i anstalt under lång och obestämd tid, såsom benämningen förvaring antyder mera för att skydda sig mot dessa farliga förbrytare än för att påverka dem till det bättre. Såsom redan nämnts, har emellertid utskrivningspraxis blivit alltmera liberal.

I själva verket har det blivit vanligt, att utskrivningarna äga rum vid utgången av minsta tiden eller kort därefter. Till denna utveckling har kraftigt bidragit, att det i praktiken mött svårigheter att upprätthålla principen om obestämdhet till dess vådlighet prövas icke längre föreligga. Interneringsnämnden har sett sig nödsakad att fästa stort avseende vid de intagnas önskan att bliva utskrivna så snart som möjligt. Den af domstolen bestämda minsta tiden uppfattas av de intagna som den tid de normalt böra vara intagna. Att lagstiftningen frångått den till en början brukade metoden att ange minimitiden genom att utsätta ett straff för brottet har icke hjälpt. Det har visat sig svårt att få de intagna att acceptera att de utan orättvisa skulle kunna hållas kvar utöver minimitiden, såvida de icke under anstaltstiden gjort sig skyldiga till något visst beteende som kan förebrås dem. Enligt en utbredd uppfattning icke allenast bland de intagna utan också bland anstaltspersonalen och till synes även bland medlemmarna av interneringsnämnden verkar en till tiden obestämd anstaltsvistelse deprimerande på de intagna och tillfogar dem ett lidande som ej kan negligeras.

I början av förvaringsinstitutets tillämpning hörde utskrivning på minimitid till undantagen. Under de tolv åren 1929—1940 skedde av

samtliga 175 utskrivningar endast 34 på minimitid; flertalet ägde rum 1—2 år, 8 mellan 3 och 4 år över tiden. Ännu 1935 utskrevos av alla förvarade på Hall endast 2 på minimitiden.

Åren 1948—1950 skedde utskrivningarna från förvaring vid alla anstalterna på följande tider i förhållande till minimitiden.

	1948		1949		1950	
	M	K	M	K	M	K
Ingen skillnad	23	2	23	—	22	—
Under 1 månad	21	—	17	1	22	—
1 intill 2 månader	11	—	15	—	21	—
2 månader	13	—	10	2	28	—
3 ”	8	—	17	—	17	—
4 ”	9	—	7	—	10	—
5 ”	2	—	2	—	7	—
6 ”	7	—	4	—	10	—
7 ”	4	—	3	—	—	—
8 ”	—	—	—	—	4	—
9 ”	—	—	1	—	3	—
10 ”	1	—	—	—	—	—
11 ”	—	—	3	—	—	—
1 intill 2 år	3	—	2	—	2	—
Summa	102	2	104	3	146	—

Liksom förhållandet är beträffande ungdomsfängelse, om också i mindre grad, har sålunda förvaring i praxis övergått till att bliva så till vida tidsbestämd som den intagne, framför allt den som är intagen för första gången, i allmänhet kan räkna med att bliva utskriven ungefärligen efter tid som är given i och med domen, om han sköter sig någorlunda under anstaltstiden. Givet är emellertid, att dagen för utskrivning till en viss grad avpassas efter föreliggande placeringsmöjligheter.

I den mån förvaring blivit i realiteten väsentligen tidsbestämd, kvarstår såsom utmärkande för denna påföljd i jämförelse med vanligt tidsbestämt straff väsentligen endast, dels att minsta tiden kan vara längre än strafftiden skulle ha blivit, dels att återhämtning kan ske under andra förutsättningar och på annan tid än återintagning efter villkorlig frigivning.

I förra hänseendet märkes, att minsta tiden väl i princip skall bestämmas så att den ungefär motsvarar den strafftid som eljest komme i fråga; dess funktion är nämligen att förebygga att den dömde blir frigiven avsevärt tidigare än om han hade dömts till frihetsstraff. Domstolen torde sålunda vid minsta tidens bestämmande böra beakta, att frihetsstraff på minst sex månader numera obligatoriskt avkortas med $\frac{1}{6}$ genom villkorlig frigivning. Hänsyn synes också böra tagas till

häktningstid som skolat avdragas från frihetsstraff.⁴⁾ I någon mån kan måhända också beaktas, att en till frihetsstraff dömd har möjlighet att under vissa förutsättningar erhålla fakultativ villkorlig frigivning innan $\frac{5}{6}$ av strafftiden gått till ända. Men emedan domstolen icke kan bestämma minsta tiden kortare än till ett år vid förvaring, fem år vid internering, kan minsta tiden bliva avsevärt längre än det straff den tilltalade eljest skulle ha undergått.

I det senare hänseendet erbjuder förvaring och internering större möjligheter än ett tidsbestämt straff att i mån av behov återhämta dem som visa oroande tendenser. Interneringsnämnden använder också sin befogenhet i icke ringa utsträckning. Återhämtning förekom 1948 i 15 fall, 1949 i 24 och 1950 i 31. Som tillsynstiden är minst tre år och den återhämtade kan kvarhållas ett år, eller längre om nämnden förlänger tiden genom särskilt beslut som må avse högst ett år i taget, ha myndigheterna ett starkare grepp om provutskrivna förvarade eller internerade än om villkorligt frigivna fängelse- eller straffarbetsfångar. Bland de 58 som under åren 1948—1950 utskrevos efter att ha återhämtats hade drygt hälften eller 32 undergått en förnyad anstaltsbehandling av fem eller sex månader, medan 13 kvarhållits kortare tid och likaledes 13 längre, dock ingen mer än två år.

Angående resultatet av förvaring föreligger en undersökning av *Rudstedt*, publicerad i *Svensk juristtidning* 1944 s. 294 f. Enligt denna återfölla av de förvarade som utskrevos på prov under åren 1931—1942 45 % före utgången av åttonde året i brott som föranledde intagning i fångvårdsanstalt eller straffriförklaring. Som undersökningen publicerades 1944, kunde emellertid endast några av årsgrupperna följas under hela åttaårsperioden.

Med användande av *Rudstedts* siffror har i *Dahlberg & Lindbergs* ovan s. 36 nämnda utredning beräknats, att om 100 förvarade provutskrivs, 61 av dessa skulle göra sig skyldiga till ett första återfall inom åtta år, om ej dödsfall eller annat avgörande hinder mot återfall komme i vägen. Enligt samma beräkning skulle 46 återfalla redan inom tre år.

Detta procenttal, 46 %, är i och för sig jämförligt med det förut meddelade motsvarande talet för återfallsfrekvensen bland ungdomsfängelseelever, 43 %. Enligt *Dahlberg & Lindbergs* utredning var den på motsvarande sätt beräknade återfallsfrekvensen inom tre år för dem som under åren 1939—1941 frigivits efter att ha utstått ett första frihetsstraff 10 % för fängelsefångar och 28 % för straffarbetsfångar.

Återfallsrisken är emellertid väsentligt högre för unga än för äldre. Det är därför anledning att jämföra ungdomsfängelseelevernas återfallsfrekvens med frekvensen av återfall bland fängelse- och straffarbetsfångar i motsvarande ålder. Enligt den nämnda utredningen

⁴⁾ För bedömning av fråga om utskrivning nådevägen före minsta tidens utgång är det av värde, att domstolen anger huruvida den tagit hänsyn till häktningstid.

var återfallsfrekvensen för fängelsefångar som voro mellan 16 och 21 år vid intagningen 25 %, för straffarbetsfångar i samma ålder 52 %.

En undersökning av återfallsfrekvensen bland unga fängelsefångar, straffarbetsfångar och ungdomsfängelseelever som frigåvos år 1946 utföres, när detta skrives, inom justitiedepartementet. Undersökningen synes komma att visa högre återfallsfrekvens än den här angivna men med ungefär samma proportion mellan frekvenstalen för de tre grupperna. Återfallsfrekvensen synes nämligen komma att visa sig ha varit högst för straffarbetsfångarna, $\frac{3}{4}$ så stor för ungdomsfängelseeleverna och hälften så stor för fängelsefångarna.

Att jämföra återfallsfrekvensen bland förvarade och bland dem som undergått ett första frihetsstraff är icke heller rättvisande. Återfallsrisken stiger nämligen med antalet bestraffningar, och det inträffar sällan att någon dömes till förvaring utan att förut ha undergått frihetsstraff. De motsvarande talen för återfallsfrekvensen bland dem som undergått frihetsstraff en andra gång voro enligt utredningen för dem som straffats andra gången med fängelse 24 %, för dem som dömts andra gången till straffarbete 40 %. För dem som straffats en tredje gång med fängelse eller straffarbete voro talen resp. 45 % och 46 %.

Några synpunkter de lege ferenda.

Det svenska systemet av straffrättsliga påföljder är i princip dualistiskt. Vid sidan av de klassiska straffen, vilka i domen bestämmas till visst mått inom en för brottet uppställd straffskala, har tillkommit ett antal påföljder, vilka för vissa grupper av fall stå till förfogande för domstolarna där dessa finna dem ändamålsenliga från brottsförebyggande synpunkt och vilkas varaktighet inom vissa gränser i princip skall vara beroende av behandlingsresultatet. Til den senare kategorien höra, förutom villkorlig dom där den är förenad med behandling, de här ifrågavarande frihetsberövande påföljderna ungdomsfängelse, förvaring och internering.

Av den föregående redogörelsen för dessa framgår, att det i Sverige mött svårigheter att förverkliga idén om ett frihetsberövande som, från början till tiden obestämt eller relativt obestämt, bestämmes under behandlingens gång med beaktande av resultatet av behandlingen. De ifrågavarande påföljderna ha i tillämpningen blivit till icke oväsentlig del tidsbestämda, i det att minimitiden i stor utsträckning blivit den normala tiden. Den principiella obestämdheten utnyttjas mestadels endast till att bestraffa dåligt uppförande, avpassa utskrivningsdatum efter föreliggande placeringsmöjligheter och återintaga på prov utskrivnen som missköter sig.

Genom användning av villkorlig frigivning har å andra sidan ett mått av obestämdhet tillförts de i princip tidsbestämda frihetsstraffen.

Under sådana förhållanden är det anledning att något dröja vid frågan huruvida de principiellt mer eller mindre tidsbestämda påföljderna äga något sakligt företräde framför de tidsbestämda straffen och vari detta företräde i så fall består.

Av jämförelser mellan de statistiska uppgifterna i det föregående torde man näppeligen kunna draga några bestämda slutsatser om behandlingens effektivitet. Talen för återfallsfrekvensen äro alltför mycket beroende av urvalet av det klientel som hänvisas till de olika behandlingsformerna. Att de förvarade visa hög återfallsfrekvens är naturligt med hänsyn till att de utgöra och skola utgöra ett urval av element med dålig prognos. Detsamma gäller, efter den utveckling som skett i praxis, i viss mån även ungdomsfängelseeleverna.

I fråga om anstalternas beskaffenhet äga ungdomsfängelse, förvaring och internering så till vida ett företräde framför vanligt frihetsstraff som ett par moderna anstalter inrättats för deras klientel. I och för sig vore det emellertid möjligt att anordna lika goda anstalter för verkställighet av fängelse och straffarbete. Denna reflexion är så mycket mer närliggande som man nu planerar en specialanstalt för unga fängelse- och straffarbetsfångar.

Av mera principiell betydelse är, att dom till ungdomsfängelse, förvaring eller internering kan medföra längre anstaltsvistelse än en dom till fängelse eller straffarbete för det ifrågavarande brottet. Det är möjligt, att detta i vissa fall är att anse som en fördel. Möjligt är också, att eftervården är bättre ordnad vid ungdomsfängelse, förvaring och internering än vid fängelse och straffarbete. I betraktande kommer särskilt, att återhämtande kan ske för relativt lång tid. Det företräde, som ungdomsfängelse, förvaring och internering i dessa avseenden må äga framför vanligt frihetsstraff, är emellertid icke sådant, att det skulle vare omöjligt att genom reformer beträffande frihetsstraffen göra dem ungefär likvärdiga.

Det är beklagligt, att de ifrågavarande påföljdernas karaktär av tidsobestämda i så hög grad gått förlorad. Ty goda skäl tala för att det finns ett behov att i kriminalvården ha möjlighet till frihetsberövande som till sin längd rättar sig efter det individuella behandlingsbehovet sådant detta framträder under behandlingens gång. Inom social och medicinsk vård är sådan obestämdhet av behandlingen regel, och det inses icke, att fångvårdens klientel i sin helhet skulle så avvika från socialvårdens och medicinalvårdens att icke fångvården för en del av sitt klientel skulle med fördel kunna tillämpa en individualisering av anstaltstiden efter samma princip. Behovet därav framträder desto tydligare som straffrättsskipningen, via åtalseftergift, villkorlig dom eller straffriförklaring på grund av psykisk abnormitet, hänvisar en del av de kriminella till socialvård och medicinalvård där de komma under behandling på obestämd tid. Det är också att märka, att kriminalvård i frihet efter villkorlig dom eller villkorlig frigivning till tidslängd och utformning göres beroende av erfarenheterna under behandlingen.

Det förefaller därför önskvärt, att frihetsberövande på obestämd tid kan komma till användning inom kriminalvården i den mån det är förenligt med rättssäkerhetens krav. Omvänt är det emellertid angeläget, att behandlingen ej göres tidsobestämd för andra än dem beträf-

fande vilka det är motiverat och att det tidsbestämda frihetsberövandet icke sträcker längre än behandlingsbehovet påkallar. Med behandlingsbehov är i detta sammanhang att förstå även behovet att genom intagning i anstalt hindra en potentiell brottsling från brott.

Det är emellertid en svår uppgift att välja ut dem bland de kriminella för vilka tidsbestämt frihetsberövande i kriminalvårdens regi är påkallat. Svårigheten att göra ett ändamålsenligt urval har visat sig vid tillämpningen av ungdomsfängelse. Genom dom till ungdomsfängelse skickas faktiskt unga med svåra psykiska skador att tillbringa ett år i ett gammalt cellfängelse under motivering att detta skulle vara en lämplig behandling av dem. Även vad förvaring beträffar har tillämpningen säkerligen blivit alltför schematisk. Mot vad man ursprungligen tänkte sig har förvaringsanstalterna kommit att till stor del befolkas av återfallstjuvar beträffande vilka det enda verkligt påtagliga är att de återfallit i tjuvnadsbrott. De rekvisit som lagen uppställt för att avgränsa klientelet — sinnesbeskaffenhet som avviker från det normala, straffoemottaglighet, vådlighet — ge ringa ledning. Vad det förstnämnda beträffar inses icke, att det har något berättigande. Normal eller icke torde en man, som kvalificerat sig därtill genom visst mått av brottslighet, böra omhändertagas för behandling på obestämd eller relativt obestämd tid, om sådan behandling är påkallad för att avhålla honom från brott. Det avgörande bör vara behandlingsbehovet.

Svårigheten att göra ett urval torde icke ha tillräckligt uppmärksamats i den nuvarande lagstiftningen. Den utredning angående den tilltalades person och miljö som kan förebringas genom särskild förundersökning, s. k. personundersökning, ofta kompletterad med summarisk läkarundersökning, och genom sinnesundersökning enligt sinnessjuklagen är utan tvivel av stort värde, ja oumbärlig. Men prövningen är icke desto mindre mycket vansklig. Ett hinder är redan den omständigheten att domstolen icke kan veta mycket om vilket slags anstalt och behandling som i verkligheten kommer till användning om den dömer till viss behandlingsform.

Svårigheten gör sig gällande icke endast beträffande de frihetsberövande påföljderna utan även med avseende på villkorlig dom. Genom att vid sidan av det klassiska reaktionssystemet tillkommit ett system av åtgärder vilka förutsätta ett bedömande av det från brottspreventiv, närmast individualpreventiv, synpunkt ändamålsenliga har rättskipningen ställts inför uppgifter vars vansklighet alltmera träder i dagen.

Straffprocessen avviker för närvarande till sin huvudsakliga konstruktion icke mycket från civilprocessen. Den är, liksom denna, konstruerad som ett förfarande genom vilket domstol en gång för alla fastslår vilken rättsföljd ett ifrågavarande faktum, i straffprocessen brottet, enligt gällande rätt medför. För uppgiften att skilja mellan tvistan- de är ett förfarande av denna typ väl lämpat. Det passade också för

straffrättsskipningen när denna allenast skulle tillämpa det klassiska straffsystemet. Uppgiften var nämligen då endast att ge varje brottsling den påföljd som enligt lag svarade mot brottet. I den mån straffrätten modifierats därhän, att hänsyn vid påföljdens bestämmande också skall tagas till påföljdens ändamålsenlighet, har domstolens uppgift emellertid delvis blivit en annan, i det att den i allt fall till en del kommit att avse ett dirigerande av den kommande händelseutvecklingen i brottsförebyggande riktning. Uppgiften är nu icke begränsad till att på grundval av processmaterialet en gång för alla fastslå vad som har hänt och vad som skall följa därav, liksom vore det fråga om att skilja mellan två parter, åklagarsidan och svarandesidan. Den kräver, att domstolen på grundval av utredning beträffande brottslingens person och miljö företager undersökningar och överväganden rörande möjligheterna att påverka brottslingen till det bättre. En sådan prövning är uppenbarligen både svår och tidskrävande.⁵⁾

Bestämmandet av påföljden skulle betydligt underlättas, om det icke behövde ske redan i samband med att domstolen avgör huruvida den tilltalade förövat det brott för vilket han är anklagad. Det ifrågasättes därför att införa möjlighet att, såsom enligt engelsk rätt, dela straffprocessen i två etapper: i den första skulle avgöras huruvida den tilltalade gjort sig skyldig till brottet, i den andra skulle påföljden bestämmas.⁶⁾ En sådan delning är icke på sin plats i vilket brottmål som helst. Det ifrågasättes allenast, att man skall ha möjlighet att framgå i etapper där påföljdens bestämmande bör föregås av en ingående undersökning av den tilltalade och hans miljö samt en omsorgsfull prövning av vad som kan och bör göras med honom.

Utrymmet tillåter icke att här närmare ingå på de fördelar, och nackdelar, som synas vara förknippade med en sådan delning av straffprocessen. Endast några synpunkter må framhållas.

Allmänt talat synes den mest påtagliga fördelen med anordningen vara, att den skulle ge möjlighet att utan större olägenhet ägna erfor-

⁵⁾ Jfr. om förskjutningen i straffprocessens uppgift *Graven* i Rivista di difesa sociale 1949 s. 102 och, mera omfattande, i Revue pénale suisse 1950 s. 82 och 170.

⁶⁾ Tanken på en delning av det straffprocessuella förfarandet har framställts i olika sammanhang och med varierande utformning. I utländsk litteratur har den framförts av bland andra *S. Versele* i den belgiska tidskriften *Revue de droit pénal et de criminologie* 1947/48 s. 440 ff. Vid sammankomsten för socialt skydd i San Marino 1951 tilldrog den sig mycken uppmärksamhet (se *Svensk juristtidning* 1952 s. 73 och *Rivista di difesa sociale* 1952) och likaså vid F.N.:s cycle d'études i Bryssel s. å. Författaren har själv förordat en delning i De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok 1949—50 s. 81 ff, i viss mån redan 1946—47 s. 354 f. Se också *Marga Ahlqvist* i årsboken 1949—50 s. 217. Se vidare *Torgny Lindberg* i årsboken 1940—41 s. 209. Tanken förordas också av *Schlyter* i den franska tidskriften *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé* 1951 s. 407. Vid kongressen för jämförande rättsvetenskap i Köln 1951 uttalade sig den straffrättsliga sektionen på förslag av *Grünhut* för tanken.

derlig tid åt frågan om påföljden. Om det väl är avgjort att den tilltalade förövat brottet, synes ett kortare dröjsmål med påföljdens bestämmande icke vara till större olägenhet. I alla händelser synes olägenheten mer än uppvägas av den ökade säkerhet med vilken påföljden kan bestämmas.

Det bör särskilt framhållas, att en ändamålsenlig tillämpning av lagstiftningen om villkorlig dom kräver omsorgsfulla undersökningar och förberedelser. Redan att finna en lämplig övervakare kan taga tid. Och likaså behövs det tid för att undersöka vilka föreskrifter som böra meddelas den dömde och för att förbereda deras tillämpning. Frågan huruvida villkorlig dom bör meddelas bör ofta bero av om det kan beredas den tilltalade levnadsförhållanden som äro gynnsamma för hans anpassning till samhällslivet och den frågan bör icke behandlas lättvindigt.

Själva överläggningen inom rätten angående påföljden skulle säkert mången gång vinna på att äga rum först någon tid efter det att skuldfrågan avgjorts. Nu koncentreras rättens uppmärksamhet alltför ofta på den frågan, och det blir föga tid och intresse över för bestämmandet av påföljden. Det skulle också ej sällan vara en fördel om valet av påföljd kunde ske först sedan intrycket av brottet hunnit sjunka undan — hos rättens ledamöter och hos allmänheten — och man fått i lugn inställa sig på att överväga vad som i den uppkomna beklagliga situationen är att göra.

Vad beträffar dem som dömas till förvaring eller internering bestämes faktiskt f. n. påföljden i allmänhet efter rätt lång väntan. Den rättspsykiatriska undersökning som regelmässigt föregår sådan dom tager nämligen i regel flera månader i anspråk, och därtill kommer den tid som åtgår för att inhämta utlåtande från interneringsnämnden. Men det anses allmänt såsom en olägenhet att inhämtande av dessa utlåtanden försenar processen så mycket. Detta innebär en press på dem som ha att avge utlåtanden att påskynda sitt arbete. Om skuldfrågan vore avgjord, skulle detta icke vara lika angeläget. Ty då vore det möjligt att underkasta den dömde en behandling redan under det utlåtandena förbereddes. Tiden behöfve icke såsom nu gå förlorad. Och utlåtandena skulle vinna i värde, om de icke avsåge blott den undersöktes status vid en viss tidpunkt utan därtill kunde meddela rön och slutsatser från en påbörjad behandling.

För att en misstänkt skall behöva underkasta sig en ingående undersökning av sina personliga omständigheter bör i regel fordras, att han befunnits skyldig till brott. Det kan ifrågasättas, om ens en jämförelsevis så föga ingripande åtgärd som personundersökning, under vilken den undersökte stannar i frihet men hans levnadsomständigheter undersökas och hans omgivning utfrågas, borde få äga rum under annan förutsättning. I den svenska lagstiftningen har man sökt tillgodose den ifrågavarande synpunkten beträffande sinnesundersökningar enligt sinnessjuklagen genom att föreskriva, att beslut därom ej må meddelas med mindre den misstänkte erkänt gärningen eller övertygande bevisning förebragts att han begått densamma. Något beslut i skuldfrå-

gan fattar rätten dock icke före förordnande om sinnesundersökning, än mindre något med motivering försett sådant. Förordnandet kan meddelas före huvudförhandling, och det är möjligt att rätten kommer till annan uppfattning i skuldfrågan när den, med annan sammansättning, efter huvudförhandling har att definitivt taga ställning i frågan.

Att skuldfrågan icke är avgjord när undersökningsläkare eller interneringsnämnd har att yttra sig innebär vidare ett osäkerhetsmoment också för dessa. För prövning av den tilltalades sinnesbeskaffenhet m. m. är det dock ofta av central betydelse huruvida han verkligen begått den brottsliga gärningen.

Det är också otillfredsställande, att rätten går att besvara skuldfrågan under intryck av en utredning angående den tilltalades föregående och miljö. Vid den internationella cycle d'études som anordnades av Förenta Nationerna i Bryssel i december 1951 framhölls det betänkliga i detta såsom en viktig synpunkt och de närvarande förenade sig, under anförande allenast av denna synpunkt, om ett uttalande vari frågan om en delning av straffprocessen rekommenderades till fortsatt studium.

En delning av straffprocessen i två etapper bör icke utesluta, att man redan vid sakerförklaring eller tidigare till psykiatrisk vård skickar en tilltalad som behöver sådan vård. Icke heller bör en delning innebära, att domstolen skulle vara avskuren från att redan i första etappen låta verkställa undersökning av den tilltalades sinnesbeskaffenhet i den mån det, såsom någon gång kan vara fallet, är av betydelse för frågan om han verkligen begått den brottsliga gärningen och uppfyller uppsåts- eller culpaprekvisitet.

Tanken att dela processen bygger på att frågan huruvida den tilltalade begått brottet och frågan om påföljd för detta kräva var och en sina särskilda undersökningar och överväganden. Det förtjänar därför att diskuteras, om samma myndighet lämpligen bör ha att besluta i båda etapperna. Att första etappen bör anförtros åt domstol är uppenbart. I fråga om andra etappen kan man känna sig mera tveksam.

Emedan domstolarnas verksamhetsfält är mycket vidsträckt, omfattande de mest skilda ämnen, kunna domstolarna endast undantagsvis besättas med personer med verklig sakkunskap i behandlingsfrågor. De stela former i vilka domstolsarbetet försiggår äro dessutom icke i allo lämpade för prövning av sådana frågor. Å andra sidan bör beaktas, att domstolsväsendet genom sin organisation och sitt verksamhetsätt erbjuder garantier för rättssäkerheten vilka det är önskvärt att behålla. Det gäller därför att finna en anordning som tillåter domstolarna att vaka över rättssäkerheten men tillför förfarandet vid bestämmandet av påföljden erforderlig sakkunskap i behandlingsfrågor.

Problemet innefattar en avvägning av olika, ej lätt förenliga hänsyn. Vid dess lösande synes man böra beakta, att kravet på rättssäkerhet gör sig mindre starkt gällande beträffande unga. Den svenska lagstiftningen har genom barnavårdslagstiftningen öppnat möjlighet till långtgående ingripande i administrativ väg, genom barnavårdsnämnderna, mot unga som visat asocialitet.

Det ifrågasättes därför att beträffande unga som anses behöva behandling inskränka domstolens roll till en grovsortering mellan olika behandlingsformer och lägga behandlingens närmare utformande i händerna på ett särskilt organ, försett med expertis i fråga om ungdomsbehandling. Även grovsorteringen är emellertid en svårlöst uppgift, varför domstolen skulle äga uppskjuta dess företagande till ett efter sakerförklaring följande led i processen.

Vid utförande av denna tanke synes man böra anknyta till de nuvarande behandlingsformerna. Det förefaller motiverat att såsom en behandlingsform upptaga en motsvarighet till den nuvarande påföljden ungdomsfängelse men så till vida modifierad som det icke i och med dom till behandlingsformen skulle vara ens i stora drag en gång för alla bestämt vari behandlingen skall bestå. Ett särskilt vårdorgan, en motsvarighet till den nuvarande ungdomsfängelsenämnden, skulle ha mycket fria händer att närmare utforma behandlingen efter de iakttagelser som successivt göras under dess gång.

Förslaget innebär, att domstol skulle äga att i de fall där den antager att en intensiv och tämligen långvarig behandling med begagnande av anstaltsvård är påkallad överlämna åt ett vårdorgan, med judiciellt inslag, att bestämma närmare om behandlingen och ha ansvaret för denna. Domstolen skulle alltså företaga en sortering av det ungdomliga klientelet och i regel till vårdorganet överlämna de mest svårbehandlade. Vårdorganet skulle ha fria händer att rätta behandlingen efter vad det med hänsyn till sina iakttagelser finner ändamålsenligt. Till dess förfogande skulle stå anstalter motsvarande de nuvarande ungdomsanstalterna, men behandlingen skulle icke nödvändigt behöva försiggå i någon av dessa kriminalvården tillhöriga anstalter eller ens i anstalt. Det borde stå vårdorganet fritt att söka placera den unge i anstalt tillhörande den sociala ungdomsvården eller skolväsendet eller att placera honom i enskilt arbete med bostad i eller utom anstalt. Ett exempel på ett vårdorgan med dessa befogenheter erbjuder Youth Authority i Californien och i ett par andra stater i U. S. A.⁷⁾

För unga som antagas behöva kriminalvård i frihet kan man tänka sig en liknande anordning. Med vidare utveckling av den tanke som föranlett att i 1939 års lag om villkorlig dom införts möjlighet att uppdraga åt övervakningsnämnd att taga befattning med villkorligt dömda kunde man distriktsvis upprätta nämnder med judiciellt inslag som skulle bestämma om och ha ansvaret för kriminalvården i frihet beträffande unga.

Mellan den centrala nämnden och de lokala borde finnas kommunikation som möjliggjorde ett överförande av den dömda från en nämnd till en annan, om ett misstag ägt rum vid domstolens sortering eller förhållandenas utveckling gör ett överförande motiverat.

⁷⁾ Se *John R. Ellington*, *Protecting our children from criminal careers*, New York 1948. Principen om ett centralt vårdorgan för unga med vittgående befogenheter har framlagts i *The American law institute's förslag Youth correction authority act*, 1940.

Det system som här skisserats innebär i och för sig icke, att tidsbestämt frihetsstraff skulle vara uteslutet beträffande unga. Ett önskemål är emellertid, att användningen av sådant straff för dessa så långt möjligt begränsas. Behovet av långt frihetsberövande torde i allmänhet kunna tillgodoses genom överlämnande till den centrala nämnden. För kort frihetsberövande kan måhända anordnas en särskild form av frihetsförlust för unga på mer eller mindre bestämd tid, vilken kunde ställas till nämndernas, och väl även domstolarnas, förfogande. Den engelska Criminal Justice Act av 1948 innehåller bestämmelser om en sådan påföljd, intagande i detention centre.

Beträffande äldre gör sig rättssäkerhetssynpunkten starkare gällande än i fråga om unga. Det synes därför icke tillrådligt att vid behandlingen av äldre ge så mycket utrymme som nu sagts åt vårdorgan. Även socialvården ålägger sig när fråga är om vuxna begränsningar som icke ha motsvarighet beträffande unga. Det är emellertid önskvärt, att sakkunskap i behandlingsfrågor tillföres förfarandet när det gäller påföljd som motiveras av ett behandlingsbehov.

Den stora frågan vid bestämmande av straffrättslig påföljd är, huruvida den tilltalade skall berövas sin frihet eller icke. Den frågan bör otvivelaktigt vara domstolens sak. Likaså bör det tillhöra domstolen att i huvudsak avgöra längden av frihetsberövandet, åtminstone att sätta gränser för varaktigheten eller att lämna denna obestämd. Däremot inses icke, att det i allmänhet med fördel kan anförtros åt domstol att närmare bestämma om sättet för behandlingen. Det må vara domstolens sak att till behandling utanför kriminalvården, såsom sinnessjukvård och alkoholistvård, hänvisa tilltalad för vilken sådan vård är lämplig. Men differentieringen inom kriminalvårdens anstaltsväsen torde, åtminstone om denna icke rymmer någon behandlingsform för vilken indikationerna äro mycket tydliga, bäst anförtros åt de myndigheter som handha verkställigheten. Det kan icke begäras av en domstol, att den skall ha insikter och förutseende nog för att kunna, redan i processen, bestämma om behandlingen.

Utgår man från dessa synpunkter, måste man betvivla, att det är lämpligt att ställa domstolen inför uppgiften att verkställa en kategori-klyvning inom kriminalvårdens klientel mellan långvarigt frihetsberövande på bestämd tid och långvarigt frihetsberövande på obestämd tid efter det behandlingssätt som må antagas vara ändamålsenligt. I själva verket är i Sverige skillnaden i detta avseende så liten, att den icke är ägnad till skiljemärke vid sorteringen.

Om därför domstolens roll inskränkes till att träffa avgörande med avseende å tiden för frihetsberövandet, inses icke, att det skulle hasta med avgörandet i sådana fall där man är på det klara med att det skall bli ett långt frihetsberövande. Tvärtom skulle åtskilligt vinnas genom ett uppskov. Den från individualpreventiv synpunkt erforderliga tidslängden bedömes bäst under loppet av en behandling och med ledning av erfarenheterna vid denna. Det är otillfredsställande att, såsom nu sker, långa tidsbestämda straff fixeras redan på ett stadium då man saknar erfarenhet av hur den brottslige låter påverka sig av en behandling.

I den mån ett långvarigt frihetsberövande motiveras av ett behandlingsbehov, därunder inbegripet behovet att oskadliggöra genom frihetsberövande, synes det vara påkallat, att avgörandet icke sker förrän man vunnit närmare kännedom om den ifrågavarande individen och hur han påverkas av frihetsberövandet.

Från denna synpunkt skulle det vara bäst att icke bestämma längden av frihetsberövandet förrän nära den tidpunkt då man anser sig kunna släppa fången. Att helt acceptera den obestämda domens princip möter dock betänkligheter från rättssäkerhetssynpunkt. Enligt erfarenheten är det också deprimerande för de intagna att icke veta huru länge de skola kvarhållas. Det är därför önskvärt, att obestämdheten reduceras så långt ske kan utan att det brottspreventiva syftet med frihetsberövandet trädes för nära. Ett måttligt uppskov med avgörandet beträffande tidslängden i sådana fall där frihetsberövandet i alla händelser skall bli långt möter emellertid ringa betänkligheter. Från rättssäkerhetssynpunkt skulle en sådan anordning vara till fördel genom den större säkerhet med hvilken behovet av frihetsberövande skulle kunna prövas. Och för de intagna behövde en tid av obestämdhet i början av ett långvarigt frihetsberövande nog icke kännas alltför svår, helst som de skulle livas av hoppet att genom sitt uppförande i anstalten kunna ådagalägga att behovet av anstaltsvistelse är mindre än brottet låter förmoda. I Sverige, där det ofta inträffar att tilltalad under rättegången hålles intagen i anstalt flera månader i avvaktan på slutförandet av sinnesundersökning enligt sinnessjuklagen, har detta uppskov med straffets bestämmande tämligen skonats av den kritik som i andra sammanhang med skärpa framhållit tidsobestämdhetens deprimerande inflytande.

Dessa synpunkter leda till att man kan ifrågasätta, om icke regler av ungefär följande innehåll vore ändamålsenliga.

Domstol som, redan vid sakerförklaringen eller först sedan ytterligare utredning ägt rum, finner frihetsberövande på mer än exempelvis ett år vara på sin plats borde, utan att bestämma påföljden, förordna att den tilltalade skall intagas i anstalt för observation och behandling. Utgår man från 1950 års siffror på nyintagna dels för förvaring eller internering, 99, dels för undergående av fängelse eller straffarbete på mer än ett år, 127, skulle det sagda under nuvarande svenska förhållanden komma att gälla 200 å 250 personer om året. Möjligen borde emellertid detsamma under i lag bestämda förutsättningar gälla, om domstolen finner att brottet vittnar om en sinnesbeskaffenhet som gör dess förövare högradigt farlig. En nämnd, som leder och följer observationen och behandlingen, på sätt och vis en motsvarighet till den nuvarande interneringsnämnden, skulle ha att inom förslagsvis sex månader antingen föreslå domstolen att bestämma viss tid för frihetsförlusten — måhända med angivande i förslaget av den tid nämnden finner motiverad — eller också att, med angivande av skäl, föreslå fortsatt observation och behandling. I senare fallet skulle domstolen äga förlänga observationstiden med förslagsvis ytterligare sex måna-

der. Före utgången av den förlängda tiden skulle nämnden ha att återinkomma till domstolen med utlåtande. I detta skulle nämnden antingen föreslå domstolen att nu bestämma tiden eller också, med angivande av skäl, förklara att man enligt dess åsikt på grund av recidivrisk och svårighet att beräkna erforderlig anstaltstid bör avstå från att fixera någon sådan tid. Om domstolen biträdde denna senare mening, skulle den överlämna åt nämnden att i fortsättningen leda behandlingen av den dömda och handha frågan om hans utskrivning under beaktande av brottet och risken för återfall. Endast i sådana fall skulle alltså tilltalad bli föremål för en i egentlig mening tidsobestämd frihetsförlust.

Ett system liknande detta innehåller den föreslagna amerikanska Federal Corrections Act.⁸⁾

Genom ett slags sällning skulle man alltså begränsa användningen av obestämt frihetsberövande till sådana fall där det efter noggrann prövning finnes erforderligt. För att kunna genomföra detta stränga urval skulle ett moment av obestämdhet införas i början av behandlingen av alla långtidsfångar. Därmed vinnes, att också för dem som dömas till långvarigt frihetsberövande på bestämd tid längden av anstaltstiden bättre än nu kan anpassas efter behandlingsbehovet. Detta innebär en fördel för alla dem som nu, i domen och under intryck av brottet, från början erhålla ett tidsbestämt straff av längre varaktighet än man senare, då man lärt känna den brottslige närmare och intrycket av hans brott sjunkit undan, finner erforderligt från individualpreventiv och allmänpreventiv synpunkt.

Det skisserade systemet innebär ett övervinnande av den rådande dualismen i det straffrättsliga reaktionssystemet så till vida som den nuvarande i teorien skarpa gränsen mellan tidsbestämda och tidsobestämda frihetsberövande påföljder försvinner. Först under verkställigheten av längre frihetsberövande påföljder kommer det att avgöras, huruvida påföljden skall bli tidsobestämd. Därmed är ett stort steg taget framåt mot ett reaktionssystem som är enhetligt men, självfallet, differentierat.⁹⁾

I det föregående har icke berörts frågan huruvida de tidsobestämda frihetsberövandena böra begränsas genom minimi- och maximitider.

Vad minimitider beträffar äro erfarenheterna av sådana i Sverige nedslående. De tendera att bli normaltider. Därmed är emellertid själva grundtanken i de tidsobestämda frihetsberövande påföljderna uppgiven.

Det finns större anledning att diskutera, om icke en i princip tidsobestämd påföljd borde förses med maximigräns av hänsyn till rätts-säkerheten och för att lätta det psykiska tryck som en uppåt helt obe-

⁸⁾ Se kongresstrycket 1943 H.R. 2139 och 2140. Se om förslaget *Strahl* i De nordiska kriminalistföreningarnas årsbok 1949—50 s. 82 f och Svensk juristtidning 1951 s. 421.

⁹⁾ Önskvärdheten av ett enhetligt system har framhållits av *Gramatica* i ett flertal skrifter; se exempelvis i Rivista di difesa sociale 1951 s. 28.

stämmd påföljd utövar på de intagna. Att en maximigräns stadgas bör dock icke utesluta, att utpräglat farliga förbrytare efter särskild prövning kvarhållas utöver maximitiden.

Vid bedömande av denna fråga bör observeras, att en av-domstolen för varje intagen individuellt bestämd maximigräns kan leda till att utskrivningarna rutinmässigt ske sedan viss kvotdel av maximitiden gått till ända, såvida icke maximitiden så lätt kan överskridas att den uppfattas allenast som en tid inom vilken en omprövning av kvarhållandet skall ske. Är det sistnämnda händelsen, är emellertid värdet av maximitiden endast att den utgör en garanti för den intagne att han får sin sak omprövad efter viss tid. Skall tiden vara en maximitid i mera egentlig mening, är det svårt att se, hur den skulle kunna bestämmas efter andra grunder än de som tillämpas vid vanlig straffmätning. Den tid, på vilken ett långvarigt frihetsstraff ådömes, är nämligen, på grund av reglerna om villkorlig frigivning, också en maximitid.

Väl värt att överväga synes emellertid vara att låta de ifrågavarande påföljderna vara obestämda inom de gränser som anges genom de för brottet stadgade straffskalornas minimum och maximum. Med nuvarande straffskalor i Sverige och med de regler som där finnas om tillämpning av strängare straffskala vid återfall synes ett så bestämt maximum vara tillräckligt högt för att det endast sällan skulle uppstå behov av förlängning. Ett så bestämt maximum skulle icke inbjuda till uppkomsten av en rutin beträffande utskrivningarna. Icke heller behöver ett så bestämt minimum befaras ha denna verkan.

Mot detta uppslag kan icke med fog invändas, att straffskalorna uppställts för annat ändamål, nämligen för straffmätningen. Att låta dem ange gränserna för frihetsberövande vid principiellt tidsobestämd påföljd är att låta dem tjäna ett liknande ändamål. Skillnaden är blott, att de i senare fallet ange gränser för en konkretisering av tidslängden som sker efter domen och delvis enligt andra principer än en straffmätning. På sätt och vis är den en straffmätning i efterhand, vilken sker med utnyttjande av de då större möjligheterna att bedöma hur lång anstaltstiden bör vara för att tillgodose preventionssyftet.

Straffskalans maximum bör emellertid som sagt icke vara en absolut översta gräns. Det bör finnas möjlighet att förlänga tiden — liksom även en av domstol bestämd strafftid — genom särskilt beslut av domstol, om den intagne, efter omsorgsfull prövning mot slutet av tiden, finnes icke kunna frigivas utan våda.

Det återstår att säga några ord om själva behandlingen vid tidsobestämt frihetsberövande.

Där tidsobestämd påföljd anses böra komma till användning, bör det göras allvar av dess princip, nämligen att behandlingens längd skall bestämmas under behandlingens gång med ledning av erfarenheterna från behandlingen. Man bör icke rygga tillbaka för att detta leder till anstaltstider som äro olika för de intagna även där dessa begått liknande brott. Olikhet i anstaltstiderna bör vara det regelmässiga.

För att kunna uppnå detta kräves individuell behandling. Varje intagen bör vara föremål för ingående och fortlöpande observation, behandlingen av honom bör anpassas efter iakttagelserna och den intagne bör märka, att hans öde är föremål för en oavlätlig uppmärksamhet och ett aktivt intresse som syftar till hans anpassning till samhällslivet. Om de intagna känna att anstaltstiden utnyttjas till en individuell behandling med visst mål, torde det vara möjligt att få dem att acceptera långtgående olikheter i anstaltstidens längd.

En sådan behandling förutsätter, att personalen i de ifrågavarande anstalterna bibringas ett levande intresse för uppgiften och icke obetydliga kunskaper och färdigheter i människobehandlingens konst. Med förbättrad utbildning torde f.ö. i allmänhet följa ökat intresse. För att stimulera intresset och egga till förbättringar i behandlingen är det av värde, att ledningen vid varje anstalt noga följer de utskrivnas levnadslöpp under ett antal år efter utskrivningen samt sammanställer och kontinuerligt redovisar resultaten av iakttagelserna.

Beträffande sådana unga som icke visa sig i behov av specialbehandling torde man med fördel kunna begränsa tidsbestämmdheten genom att tämligen snart efter intagningen uppgöra en plan för behandlingen angivande ett efter den unges individuella förutsättningar avpassat mål i form av examen eller annat arbetsprestandum, vilket, ungefär som i en skola, i regel skall fullgöras innan utskrivning får ske men vars fullgörande i regel också skall medföra utskrivning. Det är givet, att en sådan plan i främsta rummet kommer att avse utbildning och att karaktärsdaning och annan fostran icke kan på samma vis sättas på ett program. Men om planen uppgöres med beaktande att tiden skall vara tillräcklig för att medge fostran, synes man i fråga om unga i allmänhet böra acceptera, att de utskrivnas när målet enligt planen uppnåtts. Att kunna för varje intagen peka på ett mål som han har att genom egen ansträngning uppnå för att därigenom ha vunnit ett påtagligt resultat av anstaltsvistelsen synes nämligen vara en mycket stor fördel. Självfallet bör emellertid planen kunna modifieras under behandlingens gång.

Det kan möjligen ifrågasättas, om icke utbildningen vid ungdomsanstalt bör uppdelas i terminer, förslagsvis tre per år, och om icke intagning företrädesvis bör ske vid termins början och utskrivning i regel allenast vid termins slut.

Huvuddragen i de resonemang som här ha förts kunna sammanfattningsvis anges på detta sätt.

Här har hävdats, att det inom det straffrättsliga reaktionssystemet bör finnas plats för obestämt frihetsberövande. Om lagstiftningen intager denna ståndpunkt, är det emellertid angeläget att effektiva anordningar vidtagas för ett adekvat urval av dem som skola underkastas denna behandlingsform. Tidsobestämt frihetsberövande kräver också, att mycken omsorg nedlägges på de intagnas behandling. Och tidsobestämdheten bör vara omgärdad med garantier mot alltför långt kvarhållande.

Ivar Strahl.